

הוספת 'ולכפרת פשע' במוסף של ר"ח בשנה מעוברת

א

הנה בתפילת השמונה עשרה של מוסף דר"ח, בברכה האמצעית (קדושת היום), אמרינן קודם חתימת הברכה תפילה קצרה המתחילה עם המילים 'אלקינו ואלקי אבותינו' שבה מבקשים שהקב"ה יחדש עלינו את החודש הזה לטובה ולברכה, לששון ולשמחה וכו'. ושם מזכירים י"ב לשונות של ברכה סך הכל, אלא שבשנת העיבור, כשיש חודש אדר נוסף, אומרים עוד לשון שם, דהיינו הביטוי 'ולכפרת פשע', לאחר שאומרים 'למחילת חטא ולסליחת עון'.

וכך הוא ברוב הסידורים שבהם משתמשים היום, בין אלו שמתפללים בנוסח אשכנז, בין אלו שמתפללים בנוסח ספרד, ובין אלו שמתפללים בנוסח עדות המזרח. וכן מופיע, למשל, בסידור השל"ה ובסידור תפילות ישראל להג"ר שמשון רפאל הירש. וכן מובא ג"כ בסידור הגר"א הרגיל (אשי ישראל השלם), אבל בסידור אזור אליהו שיצא לאחרונה, שהוא סידור מדויק שכולו נעשה אך ורק ע"פ נוסח הגר"א, איתא בהערה למוסף (ראש חודש) עמ' ש"ו, ד"ה ולכפרת פשע) דברוב סידורים ישנים ליתא להוספה זו לשנה מעוברת. וגם בסידור תהלת ה' של חסידי חב"ד, אשר יסד הגר"ז בעל התניא על פי נוסח האר"י ז"ל, לא מופיעה שום הוספה לשנה מעוברת. אמנם, בסידורים אחרים המיוסדים ע"פ נוסחת וכוונות האר"י ז"ל (כגון סידור האר"י שהוציא לאור הג"ר שבתי מראשקוב, ועוד), כן מובא שמוסיפים הביטוי 'ולכפרת פשע' בשנה מעוברת, וכן נוהגין למעשה ברוב תפוצות ישראל.

ויש לעיין בטיבה ובטעמה של הוספה זו. האליה רבה (או"ח סי' תכ"ג סק"ו) כתב דשמע שהטעם הוא שהי"ב לשונות שאומרים בשנה פשוטה הם כנגד הי"ב חדשים בשנה זו, וע"כ בשנה מעוברת, כשיש י"ג חדשים, מוסיפים לשון אחד, והיינו הביטוי ולכפרת פשע, כדי שיהיה בשנה זו י"ג לשונות כנגד הי"ג חדשים. וכן מובא בשמו בפירוש הענף יוסף שבסידור אוצר התפילות [בתפילת מוסף לראש חודש (ד"ה ולכפרת פשע), וכן כתב בפירוש העיון תפילה שם בתפילת מוסף לשבת ראש חודש (ד"ה או"א וגו' לטובה ולברכה)]. וכן כתב נמי הג"ר יעקב מעמדין בסידור בית יעקב (בפירושו למוסף לראש חודש, ד"ה לטובה ולברכה) דיש י"ב לשונות כנגד י"ב חדשי השנה, ובמעוברת מוסיפין עוד לשון אחד, ועיין עוד שם במה שהביא ע"פ סוד בענין צירופי שם הוי"ה [שע"פ קבלה יש צירוף הוי"ה מיוחד השולט מדי חודש בחדשו, כלומר שבי"ב חדשי השנה שולטים י"ב צירופי הוי"ה, ומובא בשם האר"י ז"ל דיש לכוון בכל חודש וחדש כשאומרים את השם ה' בברכת מקדש ישראל וראשי חדשים לצירוף הוי"ה של אותו החודש, וכן מובא בכמה סידורים קודם מוסף לראש חודש, ועיין עוד בספר בני יששכר (מאמרי חודש ניסן, מאמר א', אות א' וב') ואכמ"ל בזה]. ועיין בסידור השל"ה בפירוש שער השמים למוסף לראש חודש (ד"ה לטובה ולברכה) שהאריך בענין זה של צירופי שם הוי"ה, וסיים שהוספת לשון מיוחד בשנת העיבור קשורה עם כל הי"ב צירופי שם הוי"ה ליי"ג מדות הרחמים, עיי"ש.

והנה האליה רבה שם כתב שבאמת לא מצא נוסחא זו, שמוסיפים הביטוי 'ולכפרת פשע' בשנת עיבור, לא בספר האבודרהם ולא בשום מקום, וגם טעם זה של הי"ב לשונות (דהם באים כנגד הי"ב חדשים) לא מצא. ולמעשה, בפירושי סידור התפילה לרוקח [מהדורת מכון הרב הרשלר (ח"ב סי' קי"ח)], איתא שיש י"ב דברים כנגד י"ב חדשים, וי"ב שעות ביום וי"ב שעות בלילה, וי"ב מזלות וי"ב שבטים. אבל לא מוזכר שם הלשון של 'ולכפרת פשע' או שיש בכלל הוספה מיוחדת לשנה מעוברת. וכן בספר האבודרהם (סדר תפילת ראש חודש ופירושה, תפילת מוסף של ראש חודש) אינו מזכיר בכלל את הלשון של 'ולכפרת פשע' וגם אינו כותב שיש חיוב להוסיף לשון מיוחד בשנת העיבור, והמעין שם יראה שבאמת אינו מזכיר כי אם עשרה לשונות סך הכל, ולא י"ב, שהרי שם אינו מביא ב' הלשונות 'לחיים ולשלום' המובאים בסידורים שלנו.

ומצאתי שבמחזור ויטרי (ח"א סי' רל"ב) ג"כ אינו מביא הלשון של 'ולכפרת פשע' או שיש שום חיוב להוסיף לשון אחד בשנת העיבור, ושם מובאים סך הכל י"ד לשונות, שהרי מוסיף הלשונות 'לריוח להצלה' מעל הי"ב לשונות שיש לנו. ומעניין הוא שבסימן רל"ג שם, כשמובא הנוסח של תפילת מוסף דר"ח שחל בשבת (אתה יצרת), איתא במחזור ויטרי דיש עוד לשון 'ולהצלחה' שמוסיפין בתפילה זו, כלומר דבר"ח שחל בשבת יש ט"ו לשונות, עיי"ש, ולא מבואר למה מוסיפין לשון זה בשבת. ועיין עוד בדברי הרמב"ם, בסדר תפלות כל השנה (שנדפס אחר ספר אהבה, בנוסח כל הברכות האמצעיות), שלו יש נוסח אחר לגמרי, ומזכיר רק ז' לשונות (לטובה ולברכה לחן ולחסד ולרחמים לחיים ולשלום, שדומה לנוסח שלנו בתפילת יעלה ויבא), וגם הוא אינו מזכיר שיש הוספה מיוחדת לשנה מעוברת, עיי"ש.

ומ"מ, ברור שהראשונים האלו (חוץ מבעל הרוקח) לא הקפידו שיאמרו דוקא י"ב לשונות (כנגד הי"ב חדשים), וס"ל שאין שום קשר בין הלשונות שבתפילה זו לבין מנין החדשים, ולא דברו בכלל שיש להוסיף עוד לשון בשנת העיבור וגם לא הזכירו בכלל הלשון של 'ולכפרת פשע', וכמו שכתב האליה רבה שם. אלא דיש להעיר שבסדר רב עמרם גאון (סדר ראש חודש, ד"ה אלקינו, בחלק א' דף ל"ג:) כן מובא לשון זה של 'ולכפרת פשע', וכן ציין המשנ"ב (סי' תכ"ג שם בשער הציון אות ב'), אבל הוא אינו מזכיר שאומרים נוסח זה דוקא בשנה מעוברת. אמנם, כפי שהצגנו לעיל, המנהג היום ברוב תפוצות ישראל, כמו שנזכר בסידורים, הוא לומר דוקא י"ב לשונות של ברכה בתוך תפילה זו בר"ח בשנה פשוטה, ולהוסיף הלשון 'ולכפרת פשע' בראשי חדשים של שנת העיבור.

ב

אולם, יש להעיר דאף אם נקבל מה שכתב האליה רבה שם דמנהגינו לומר י"ב לשונות מבוסס על זה שיש י"ב חדשים, וכמו שכתב בעל הרוקח, ואשר על כן בשנת העיבור כשיש י"ג חדשים, מסתבר דיש להוסיף עוד לשון, לא ברור למה בחרו מייסדי התפילה דוקא בביטוי זה, 'ולכפרת פשע', להוסיפו בשנת העיבור. וכלומר דיש להקשות איזה קשר יש בין הביטוי 'ולכפרת פשע' לבין שנת העיבור שדוקא בשנה כזו מוסיפים דוקא ביטוי זה בתוך התפילה בר"ח. והנה כבר כתבנו דבסידור בית יעקב להגר"י מעמדין, וכן בסידור השל"ה, מובאים רמזים ע"פ סוד להוספת לשון אחד בשנת העיבור, אבל אין שום טעם שם להוספת דוקא לשון זה של 'ולכפרת פשע'. ובפירוש הענף יוסף בסידור אוצר התפילות שם, הביא גם בשם הגאון מהרי"ב (רבינו ישעיה ברלין) דהוספת הלשון של 'ולכפרת פשע' היא כנגד החודש הי"ג, ואומרים אותה כדי שיבינו כולם שהשנה היא מעוברת, אבל גם הוא אינו מסביר למה בחרו דוקא בביטוי זה.

אבל מצאתי בס"ד שבשו"ת המהר"ם שיק (חאו"ח סי' קפ"ד) האריך בשאלה זו, וכתב בין דבריו שם דהנה התוס' בראש בשנה (כו. ד"ה כמאן מצלינן) ביארו דחודש תשרי נחשב כר"ה לשנים אף דאנן קיי"ל דבניסן נברא העולם משום דבתשרי עלה המחשבה לבראותו אלא שלא נברא למעשה עד ניסן, עיי"ש, והסביר בזה המהר"ם שיק דיש בעולם ב' הנהגות, הנהגות הטבעיות והנהגות ההשגחיות. ההנהגה הטבעית היא ע"י הבריאה, וההנהגה ההשגחית היא ע"י ישראל שמקיימים התורה, וכדי שיבינו ישראל שהעולם באמת נוהג ע"י ההנהגה ההשגחית, ולא שהעולם נוהג כמנהגו סתם, אין ישראל מונין השנים מניסן שבו נברא העולם למעשה, כי עי"ז יטעו לומר דהעולם כמנהגו נוהג, אלא מונין מתשרי כדי שידעו שהעולם נוהג בהנהגה ההשגחית, ולכן קבע הקב"ה בתשרי את יום הדין על כל השנה, ואז הוא עת רצון לסליחה ומחילה. וע"כ ר"ח תשרי הוא ראש השנה לשנים כי מנין השנים מונים ע"פ ההנהגה ההשגחית, ואילו החדשים והתקופות מונים ע"פ ההנהגה הטבעית, שמתייחסת יותר לחודש ניסן.

וממשיך המהר"ם שיק שם דהנשמה, שהיא חלק אלוך ממעל, מיוחדת להנהגה ההשגחית, ואילו הגוף מיועד ג"כ להנהגה הטבעית, ובאמת הני ב' ההנהגות נעשים כחולקים ומתנגדים זה עם זה לפעמים, וכמו ששנות החמה ושנות הלבנה מתנגדים זה עם זה (דהרי ימיהם אינם שווים), ואם לא נעשה שום דבר כדי להשוות שנות החמה עם שנות הלבנה, יפול חודש ניסן בחורף ולא תהא השנה כמו שהיתה בעת הבריאה כשנבראו חמה ולבנה בניסן, ולכן עושים שנת העיבור. וא"כ, הרי חודש העיבור הוא העושה 'שלום' בין החמה והלבנה שהם

המנהיגים הטבעיים שבעולם, וכיון דהשנה ההיא, שנת העיבור, באה להתאחד שנות החמה והלבנה ולעשות שלום ביניהם, כך ראוי דוקא השנה ההיא לעשות שלום ג"כ בין ההנהגה הטבעית (שמתקנים בשנה זו) לבין ההנהגה ההשגחית, ועל כן מסוגלת שנת העיבור לעשות בה תשובה (שהיא חלק מההנהגה ההשגחית) יותר מבשאר שנים.

ועוד מביא שם בשם השל"ה דע"י תשובה, עושין שלום בין הגוף להנשמה, ועושין שלום ג"כ ע"י זה בין ב' ההנהגות, ואז יוצא שהגוף מתנהג ע"פ רצון ותשוקת הנשמה, וממילא נעשה הגוף ראוי גם להנהגה ההשגחית, וע"כ נקבע שנת העיבור לתשובה כדי שהגוף והנשמה יתאחדו ויתנהגו ע"פ ההשגחה, עיי"ש. ומטעם זה, מסיק המהר"ם שיק, נהגו לומר הביטוי 'ולכפרת פשע' בשנת העיבור כי בשנה זו יש הדגשה יותר חשובה בנוגע לתשובה ולכפרה מאשר יש בשנה פשוטה, ולכן בחרו דוקא בביטוי זה המדבר בענין כפרה להוסיף בשנה מעוברת, ושכן תיקנו האחרונים אע"פ שלא נזכר כן בשולחן ערוך ובראשונים. (ועי' עוד במה שכתב שם בענין חטא הוצאת שכבת זרע לבטלה.) זוהי תמצית דברי המהר"ם שיק שם, אשר מדבריו מבואר למה הנהיגו לומר דוקא הלשון של 'ולכפרת פשע' בשנה מעוברת, והיינו מפני שבשנה זו שבאה להשוות ולעשות שלום, יש הדגשה מיוחדת על תשובה וכפרה שעושין שלום בין הגוף לבין הנשמה, וכהנ"ל. והנה הביאור הזה של המהר"ם שיק מתייחס כאמור לעצם הזיהוי של שנה מעוברת, שהיא שנת כפרה ותשובה יותר משנה פשוטה, אבל אחרונים אחרים שדיברו על שאלה זו בנוגע לאמירת 'ולכפרת פשע' בשנה מעוברת ביארו הדבר בדרך אחרת. הם הדגישו שיש ענין של כפרה בשנה זו המתייחס לא לעצם הזיהוי של השנה, אלא לתוצאה מזה שמעברים את השנה. דהנה בספר טעמי המנהגים ומקורי הדינים (עניני ראש חודש ס' תמ"ח), בקונטרס אחרון אות י', סוף עמ' קצ"ז) איתא דמה שאנו אומרים דוקא את הנוסח של 'ולכפרת פשע' הוא מפני שאולי השנה באמת אינה צריכה להיות מעוברת, וע"כ החודש אדר שני הוא באמת חודש ניסן, ונמצא שאוכלים חמץ בפסח. ולכן דוקא בשנה זו מבקשים שהקב"ה יכפר על פשעינו. וכעין זה מצאתי בספר ברוך שאמר [שהוא פירוש על תפלות השנה להג"ר ברוך הלוי עפשטיין, בעל התורה תמימה, בביאורו למוסף ראש חודש (עמ' של"ה, ד"ה ולכפרת פשע)], וז"ל שם, ואפשר לפרש עפ"י הגמרא ברה"ש (כה.) בענין עיבור החודש, שגם אם שגו בית דין לעבר את החודש בעת שלא היה צריך לזה (כי כמה סיבות יש שרק בשבילן מותר לעבר החודש, כמבואר בגמרא סנהדרין יא:), אעפ"י כן הוא מעובר, וסמכו זה על לשון התורה, ויען כי ע"י טעותם אפשר לבא לכמה מכשולים במשך השנה, כמו לענין חמץ בפסח ולענין תענית ביוה"כ"פ שעפ"י העיבור יודחו חדשי ניסן ותשרי עוד לשלשים יום ואם יטעו במעשיהם אלה, הלא יבאו הפסח ויוה"כ"פ שלא בזמנם הנכון, והתוצאות מזה גדולות מאוד הנוגעות בעיקרי מצות התורה - ולכן מבקשים שתגן תפלתנו לכפרת פשע זאת. וכלומר שגם לדעתו מתפללים דוקא על כפרת פשע שמא היתה איזו טעות בנוגע לעיבור השנה, וצריכים ע"כ כפרה נוספת, שאינה שייכת בשנה פשוטה. ורק קצת קשה לי מה שהביא שם מהגמ' ברה"ש (שם) בענין טעות בית דין, שהרי שם המדובר הוא עיבור החודש, ולא עיבור השנה (ורק הסוגיא שהביא מהגמ' בסנהדרין מדברת בעיבור השנה), אבל שמא העיקרון הוא אותו הדבר, וגם בענין עיבור השנה אמרינן דאף אם טעו הב"ד השנה מעוברת, אף דאינו מפורש כן באמת בסוגיא שם, ועיין עוד להלן.

ג

ושוב ראיתי שבספר מרגליות הים על מסכת סנהדרין (יב:), אות א ('הצביע להא דאיתא בגמ' שם (יב.-יב:)) שחזקיה המלך עיבר פעם את השנה מפני הטומאה, כלומר, מפני שידע שלא יספיקו כל העם לבא ליטהר מטומאתן שנטמאו בימי אחז אביו ע"י עבודה זרה עד שיבא הפסח ולכך עיבר את השנה, כמו שפירש רש"י שם (ד"ה שעובר, ועיי"ש בתוס' ד"ה שעובר). ומעשה זה היה שלא כדין דאין מעברים את השנה מפני הטומאה, וכן פסק הרמב"ם [הל' קדוש החודש (ד:)], ועי' הל' ביאת המקדש (ד:יז)], ולכן ביקש חזקיה אח"כ רחמים על עצמו, ומביאה הגמ' בקשר לבקשה זו פסוק המסיים במילים "ה' הטוב יכפר בעד" ("דה"ב ל:יח). וכתב המרגליות הים שזהו המקור למנהגנו לומר בשנה מעוברת בתפלת מוסף של ר"ח הביטוי 'ולכפרת פשע',

שהוא בקשת רחמים שה' יכפר בעד הוצאת השנה מהרגלה, כלומר שמצינו שהגמ' הביאה פסוק זה המדבר על כפרה בנוגע לענין עיבור השנה והמשתמש דוקא בביטוי 'יכפר', ואשר על כן גם אנחנו אומרים דוקא בביטוי הנוגע לכפרה ('ולכפרת פשע' (בשנה מעוברת).

ובהמשך דבריו שם, הביא המרגליות הים דבאמת הצל"ח בברכות (סג: ד"ה וכל כך למה) כתב דמה שאמרו לגבי הוראת הב"ד דמה שעשו עשוי אף אם טעו משום דדרשינן אתם אפילו שוגגין ... [וכוונתו להגמ' הנ"ל בראש השנה (כה.)], ושם אמרו ג"כ 'אתם אפילו מוטעין', היינו דוקא בענין עיבור החודש אבל לא בענין עיבור השנה, דלגבי עיבור השנה לא אמרינן דאף אם טעו הב"ד השנה מעוברת, וזהו כמו שהערנו לעיל על דברי בעל התורה תמימה. ועיין שם בצל"ח שהביא ראיה שכן כתבו התוס' בראש השנה (כא. סוף ד"ה לוי), ושכן משמע מדברי הרמב"ם שכתב כלל זה רק לגבי קידוש החודש (עי' הל' קדוש החודש ב"י) אבל לא לגבי עיבור השנה (עי' פ"ד שם). וא"כ, קצת קשה מה שהבאנו כאן דהבקשה לכפרת פשע היא משום שאולי טעו הב"ד כשעיברו את השנה.

אמנם, שוב הביא המרגליות הים שם שהמנחת חינוך (מצ' ד' אות ו') השיג על הצל"ח בזה וכתב דכן אמרו כלל זה לגבי עיבור השנה ג"כ, ושכן משמע בתורת כהנים לפרשת אמור (פרשתא ט' הל' ג'), עיי"ש, ועיין בשו"ת אבני נזר (חאו"ח סי' שי"ב-שי"ג) שמעיין קצת בשאלה זו, ואכמ"ל. אבל מ"מ ברור ששפיר י"ל דגם בנוגע לעיבור השנה אמרינן דעומדת הוראת הב"ד אף אם טעו, ולכן שפיר יש לבקש כפרה מיוחדת בשנה מעוברת שמא באמת טעו הב"ד ונמצא שעוברים כולם על איסורי חמץ וכדומה, וכמו שהבאנו בשם כמה אחרונים לעיל.

ונראה לענ"ד דאף אם נניח כדעה השניה דאין השנה מעוברת אם עיברוה בטעות, מ"מ חזינן דלמעשה הביאה הגמ' בסנהדרין שם (יב:) (פסוק שבו כתוב לשון כפרה, וכפי דרשת הגמ' מתייחס פסוק זה לענין עיבור שנה סתם, וע"כ כשאנחנו מוסיפים לשון אחד בשנה מעוברת (לאחר הי"ב לשונות של כל השנים), מוסיפים דוקא לשון של כפרה. ולענ"ד נראה דזהו כוונתו של הרב מרגליות הים שם, שהרי כתב סתם שמנהגנו לומר 'ולכפרת פשע' בתפלת מוסף של ר"ח בשנה מעוברת מפני שהיא בקשת רחמים שיכפר ה' בעד הוצאת השנה מהרגלה, כמו שהבאנו לעיל. כלומר דאין זה ענין של איזו טעות במעשה ב"ד או שאולי אוכלין חמץ בפסח אם אדר השני באמת צריך להיות ניסן, אלא אף בלי שום טעות, ואף בשנה שעיברו כהלכתה (ובפרט אם נניח שבכל אופן אין השנה מעוברת בטעות), מכל מקום עלינו לבקש כפרה על זה שהוציאו את השנה מהרגלה, וזה שדוקא לשון של כפרה מתייחס וקשור לשנה מעוברת מבוסס על הפסוק הנ"ל במעשה של חזקיה המלך, כן נראה לי בכוונת המרגליות הים. ועל כן לפי דבריו יש לנו המקור בגמ' לאמירת דוקא לשון זה של 'ולכפרת פשע' דוקא בשנה מעוברת מפני שיש לנו פסוק המשתמש בזה הלשון שמתייחס דוקא לשנה מעוברת. ואח"כ ראיתי שבספר תפילה כהלכתה (פכ"ב הע' ע"ט) הביא סברא זו שלשון' ולכפרת פשע' מבוסס על מה שהביאה הגמ' את הפסוק הנ"ל בשם הגר"י הוטנר, עיי"ש. ועיין שם עוד טעם שבחרו דוקא בלשון זה, מפני שכל השנה כולה ממתנינים אנו ליוהכ"פ בשביל מחילת עוונותינו כמו חולה הממתין להגיע למקום רפואתו, ועל פי זה אמר הגר"א אלי 'לאפיאן דעל כן אומרים סדר יום כפור קטן בכל ערב ר"ח בתור חיזוק, כי עדיין מחכים אנו ליוה"כ. וא"כ י"ל דה"ה נמי דבשנה מעוברת, שיהיה רחוק מאתנו עוד חודש, זקוקין אנו לכפרה נוספת במשך כל השנה, וע"כ מתפללים לכפרת פשע בשנה כזו דוקא.

ד

ולענ"ד נראה דיש אולי להוסיף עוד טעם על כל הטעמים שהבאנו כאן, עכ"פ בדרך הדרוש. דהנה מצינו שהמושג של כפרה הוא מושג עיקרי וחשוב בהנהגת כל ר"ח בדרך כלל, יותר מאשר בכל מועד אחר. ועיין בספר נוהג כצאן יוסף [שהוא ליקוט של דינים מנהגים ופרפראות מאת הרב יוסף יוזפא מק"ק פרנקפורט, (ראש חודש אות ב', עמ' קמ"ו)] שעל כן מתענין בערב ראש חודש, כי ר"ח הוא זמן כפרה, ולא יעלה על הדעת שיכופר לאדם איזה חטא אם עדיין אינו עוזב את חטאו עזיבה גמורה, ולכן יש להתענות בערב ר"ח כדי להתחרט על החטאים ולעזוב אותם עזיבה גמורה וכו' קודם זמן הכפרה. ועיין עוד בספר טעמי המנהגים

ומקורי הדינים [עניני ראש חודש, סי' תל"ח (עמ' קצ"ה)] דלכן אומרים הלל בדילוג בר"ח משום דהוי יום סליחה וכפרה, כמו ר"ה ויוה"כ שבהם אין קוראים הלל שלם, כדאיתא בגמ' ערכין (י.):
ואף דע"פ פשטות לשון המשנה בשבועות (א:ד, המובאה בריש המס' ב.ב.ב.), אין כל הבדל בין ר"ח ובין המועדים לענין כפרה, דבכולן באים השעירים לכפר לכל הפחות על טומאת מקדש וקדשיו, [עיי"ש במשנה ובגמ' (ט.י.): שם באורך, וע"ע בתוס' למגילה (כ"ג. בסוף ד"ה כיון, בתירוץ השלישי) דהקרבות ביו"ט כן באות לכפרה משא"כ בשבת], מ"מ יש דוקא בראשי חדשים עוד דברים שבנוגע להם נחשב היום כיום של כפרה. ידועה, למשל, דרשת הגמ' בשבועות (ט.) שביקש הקב"ה שיעשו בני ישראל שער עזים אחד לחטאת לה' כדי שיהא השעיר כפרה בשבילו (כביכול) על שמיצט את הירח (עי' בראשית א:טז ובפרש"י שם ד"ה המארת). והענין מבואר ביתר אריכות בגמ' חולין (ס.), ועיין עוד שם במה שכתב המהר"ץ חיות (שם ד"ה לכו ומעטי), ועיין ברי"ף ריש מס' שבועות (א.א.א. בדפיו).

ועיין עוד במה שכתב הרמב"ם במורה הנבוכים (ח"ג פמ"ו) שהמצריים היו מקריבים לירח בראשי החדשים וע"כ אנו מדגישים שהקרבתן של ר"ח הוא דוקא לה', ועיין עוד בדבריו שם בענין הכפרה שבאה ע"י השעיר הזה. ומזה ברור דחז"ל מענין הכפרה הרגיל בכל המועדות (על טומאת מקדש וקדשיו וכדומה) יש בר"ח ענין כפרה מיוחד ג"כ.

ובספר ברוך שאמר לבעל התורה תמימה [בביאורו למוסף ראש חודש (עמ' של"ב, ד"ה ושעיר לכפרה,)], האריך לבאר ענין זה שיש לישראל חיוב להביא כפרה על שמיצט הקב"ה את הלבנה, עיי"ש, ובביאור שלפני זה (עמ' של"א, ד"ה זמן כפרה לכל תולדותם) כתב דבראשי חדשים מבקשים כפרה ג"כ בשביל התינוקות, שיציל הקב"ה את התינוקות ממחלת האסכרה שמצויה הרבה בתינוקות (ועליהם הכוונה כשאומרים בנוסח התפילה שר"ח הוא זמן כפרה לכל תולדותם, 'עיי"ש' הקשר בין תפילה על דבר זה לראשי חדשים. וענין זה מובא בספר טעמי המנהגים ומקורי הדינים שם ג"כ. וא"כ, הרי יש עוד ענין מיוחד של כפרה בראשי חדשים. ובסידור אוצר התפלות בתפלת מוסף לראש חודש, מביא העיון תפלה (ד"ה ראשי חדשים) ביאור זה בשם בעלי התוספות בפ' פנחס [כוונתו לפירוש הדעת זקנים מבעלי התוספות שם (במדבר כח:ט, בסוף ד"ה וביום השבת)], שכתבו דביום חידוש הלבנה יש לדאוג על התינוקות, והקרבתן של ר"ח מכפר עליהם, וע"כ אומרים במוסף של ר"ח שר"ח הוא זמן כפרה לכל תולדותם, שתולדותם של אדם אלו התינוקות. ושוב ראיתי שבספר בנין שלמה (להג"ר שלמה הכהן מווילנא, ח"א סי' כ"א) דן באריכות בענין זה של כפרה מיוחדת בראשי חדשים, וכתב שם דמשמע מנוסח התפילה בתפילת ר"ח (שאומרים 'זמן כפרה לכל תולדותם', וכשחל ר"ח בשבת אומרים 'ותתן לנו ... ראשי חדשים לכפרה') שעיצומו של היום דר"ח הוא המכפר (ולא רק השעיר חטאת שמקריבים בר"ח), וגם הוא הביא מה שציטטנו כאן מרבתינו בעלי התוס' בפ' פנחס שם על הכפרה לגבי התינוקות ומחלת האסכרה, עיי"ש באורך.

ועיין עוד שם שהביא ב' טעמים נוספים למה מתפללים בשביל כפרה דוקא בר"ח, האחד קשור למה שכתב המהרש"א [בחי' אגדות לב"מ (פה: ד"ה יומא חד)] דהיום אשר בו חידוש הלבנה מרמז על התחדשות מלכות ישראל לעתיד, ויום מוכן הוא להתפלל על דבר זה, ואשר על כן יש להתפלל לכפרה דוקא ביום זה, והשני קשור לחטא העגל שמחמת חטא זה ניטל ר"ח מבני ישראל בתור מועד) וניתן לנשים) כמו שכתב הטור (או"ח סוף סי' תי"ז) בשם אחיו רבינו יהודה, עיי"ש, ולכן מבקשים כפרה גם על חטא זה בראשי חדשים. וברור מכל הנ"ל דבכל ר"ח יש שייכות מיוחדת לבקשת כפרה, אשר על כן אומרים שר"ח הוא 'זמן כפרה', וכהנ"ל.

אבל לענ"ד נראה דבשנה מעוברת, יש שייכות אפילו יותר חזקה לבקשת כפרה, אשר על כן מוסיפים גם הביטוי 'ולכפרת פשע', דהנה איתא בספר ארחות חיים (הל' ראש חודש סי' ב') בשם ר' יהודה הלוי (עי' ספר הכוזרי מאמר ב' סי' ה') דעולת ר"ח באה בתור כפרה על כל תולדות ימי החודש, כלומר שבר"ח בעינן כפרה בעד כל תולדות ימי החודש, וע"כ נקרא ר"ח 'זמן כפרה'. ומה שאומרים בתפילה 'זמן כפרה לכל תולדותם' הכוונה היא להחדשים, שר"ח הוא זמן כפרה לכל תולדות ימי החודש, וכן מובא בבית יוסף (סי' תכ"ג שם ד"ה ועומדים) וכן כתב הר"ד אבודרהם (סדר ראש חודש, תפילת מוסף, ד"ה ראשי חדשים) דעולת ראש חודש באה לכפר על תולדות ימי החודש. ולפי זה, מובן למה צריכים בשנה מעוברת כפרה נוספת דהרי יש בשנה מעוברת יותר ימים כמובן, וע"כ בעינן יותר כפרה בעד התולדות והמעשים הנעשים באלו הימים, ואולי מטעם זה י"ל דיש להוסיף ביטוי זה דוקא בחודש הנוסף (דהיינו אדר הראשון) ולא בכל הראשי חדשים שבשנה, ועיין עוד להלן.

ועוד נראה לענ"ד לומר, עכ"פ בדרך הדרוש, דהנה בפירוש העיון תפלה שבסידור אוצר התפלות שם, איתא

דכפרת ראשי חדשים כפולה היא, דמבקשים כפרה ע"י השעיר של ר"ח ראשית כל, על חטא שאין מכיר בו אלא ה' לבדו, וזהו ענין טומאת מקדש וקדשיו שאין בה ידיעה לא בתחילה ולא בסוף, כמו שאומרת הגמ' בשבועות (ט.) שהבאנו לעיל [ושם מוסיף העיון תפילה הא דאיתא בספרי לבמדבר] פיסקא קמ"ה, פ' פנחס פיסקא י"ד) דמכפר שעיר זה על קבר התהום], ואח"כ מבקשים כפרה גם על חטאת הקהל שמאחרין בעוונותיהם קץ הגאולה האחרונה, ומאריכין גם את פגימת הלבנה ופגימת מלכות בית דוד, עיי"ש, וכלומר דבר"ח מבקשים אנו כפרה על עוונותינו שמאחרים את הגאולה, וכפרה על עוונות אלו ג"כ נחשבת כחלק מהמהות של כל ר"ח.

וא"כ, נלענ"ד דבשנה מעוברת, שמאחרין חודש ניסן על ידי הוספת עוד חודש אדר, בעינן כפרה נוספת לענין זה, דהנה ידוע מאמרם של חז"ל בגמ' ראש השנה (יא.) דבניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל, וא"כ, ע"י זה שמוסיפים עוד חודש אדר לפני חודש ניסן, הרי דוחין עי"ז ביאת חודש ניסן שהוא חודש הגאולה, ועל זה צריכים אנו לבקש כפרה נוספת. ועל כן דוקא בשנה מעוברת, שהיא שנה שבה דוחין אנחנו את ביאת חודש ניסן, צריכים אנו להתפלל על כפרת פשע, ולכן מוסיפים הביטוי 'ולכפרת פשע' בתוך התפילה בשביל כפרה נוספת בשנה זו.

ה

ויש להעיר דנראה שיש נפק"מ להלכה בין כל הטעמים שהבאנו כאן לאמירת 'ולכפרת פשע' בנוגע למתי בשנה מעוברת מוסיפים ביטוי זה. והנה האליה רבה שהבאנו לעיל (או"ח סי' תכ"ג סק"ו) כתב סתם שהיות ובשנה פשוטה מזכירים בתפילה י"ב לשונות של ברכה כנגד י"ב חדשי השנה, בשנה מעוברת כשיש י"ג חדשים מזכירים י"ג לשונות) ומוסיפים 'ולכפרת פשע', וא"כ ראוי להוסיף לשון זה בכל חדשי אותה השנה כמו שאומרים הי"ב לשונות בכל חדשי השנה בשנה פשוטה. והוסיף האליה רבה דכן משמע מפשטות לשון הספרים הקדמוניים דבכל שנת העיבור, דה"ל בכל ר"ח בשנה מעוברת, מזכירים לשון נוסף זה. וכן משמע בסידור השל"ה וגם מדברי הגר"י מעמדין (בסידור בית יעקב שם) שכתבו סתם שבשנה מעוברת מוסיפים לשון אחד.

אמנם, הפרי מגדים (במשבצות זהב שם סק"ה) כתב דיש להוסיף לשון זה רק עד ר"ח אדר (ועד בכלל), וכלומר דמר"ח ניסן ואילך אין לאומרו עוד, ואף שמביא דעת האליה רבה הנ"ל, מסיים דראה המנהג (להוסיף הביטוי 'ולכפרת פשע') רק עד ר"ח ניסן (ולא עד בכלל), עיי"ש. וכן כתב הענף יוסף שבסידור אוצר התפילות שהבאנו לעיל (תפילת מוסף לראש חודש ד"ה ולכפרת) דנהגו לומר ולכפרת פשע רק עד חודש העיבור, דהיינו, כנראה, עד חודש אדר השני (ועד בכלל), עיי"ש. ושם הביא ג"כ מהגאון מהרי"ב) כמו שציטטנו לעיל) דמוסיפים עוד לשון בשנה מעוברת כדי שיבינו כולם שהשנה באמת מעוברת, וא"כ לאחר אדר השני כבר אין תועלת בהודעה זו, כלומר דאין צורך להזכיר לכולם שהשנה היא מעוברת, דהרי לאחר אדר השני אין שום נפקותא בזה, ועל כן מוסיפים הביטוי 'ולכפרת פשע' רק עד ר"ח אדר השני (ועד בכלל) לדעתו של הגרי"ב. והנה הערוך השלחן) שם סע' ה' (ג"כ הביא שיש שאין אומרים הוספה זו אלא עד אחר אדר השני, אבל סיים שם דלא נראה לו כן, אלא דבכל השנה יש לומר כן, וכמו שכתב האליה רבה שם. והמשנה ברורה) שם סק"ו) כתב דיש שאומרים הביטוי 'ולכפרת פשע' בכל ר"ח (אף שלא בשנת העיבור), ויש שאינם אומרים אותו אלא בשנת העיבור, ויש שאינם אומרים אותו אפילו בשנת העיבור אלא עד כלות חודש העיבור, דהיינו עד אחר חודש אדר, וסיים שם דבכל אלו נהרא נהרא ופשטיה, ושכל אחד יעשה כמנהג המקום.

והכף החיים (שם אות י"ח) הביא שמשמע מדברי הבן איש חי (שנה שניה, פ' ויקרא אות י"ט) שבכל שנת העיבור י"ל ולכפרת פשע, וכמו שפסק האליה רבה שם דצ"ל כן בכל חדשי השנה, ולהלכה מסיק הכף החיים שם דכן ראוי לנהוג (לאומרו בכל השנה) אלא א"כ כבר נהגו כן בדרך אחרת דאז אין למחות. אבל בתחילת דבריו שם מביא דיש עוד מנהג בזה (בנוסף לאלו ה' שהבאנו כאן שיש להוסיף ביטוי זה בכל חדשי השנה או שיש להוסיפו רק עד חודש ניסן), והיינו שיש לומר ולכפרת פשע רק בחודש אדר בלבד [נראה דכוונתו לאדר הראשון, שהוא באמת החודש העיבור, כדמשמע מדברי רש"י (ראש השנה יט: ד"ה כמה), ועיי"ש בתוס' (ד"ה

אדר).]. ודעה זו מובאה ג"כ בספר נוהג כצאן יוסף (שם אות ז, 'עמ' קמ"ח) מספר יוסף אומץ (מנהגי פרנקפורט, אות תרצ"א), ועיי"ש שמשמע שטעם ההוספה הוא שיהיה לשון בקשה אחד בנוסף ל"ב הבקשות הרגילות מפני שיש חודש נוסף.

ולענ"ד נראה דתלויה מח' זו בנוגע למתי בשנה מעוברת ראוי להוסיף ביטוי זה בעצם הטעמים שהבאנו לעיל להוספת דוקא תפילה זו (לבד מה שהבאנו מהגרי"ב דההוספה היא כדי להודיע לכל שהשנה היא שנה מעוברת וע"כ אין לאומרה כי אם עד החודש העיבור דלאחריו אין תועלת בה). דהנה אם נאמר כסברת המהר"ם שיק דבאה דוקא הוספה זו כדי להצביע להבאת שלום בין ההנהגה הטבעיית לבין ההנהגה ההשגחיית, שמרמזים לזה שנות החמה ושנות הלבנה, וע"י דבר זה לבא לידי תשובה וכפרה, נראה דבאמת יש לאומרה רק עד חודש העיבור, דהא לאחר זה כבר יש שלום בין החמה והלבנה, וע"כ לאחר חודש אדר השני אין תועלת באמירה זו. וכן באמת כתב המהר"ם שיק בסוף התשובה שהבאנו לעיל דאין אנו נוהגים לומר ולכפרת פשע אלא עד ר"ח ניסן שאז כבר נשלם השלום בין החמה והלבנה, וממילא ראוי ג"כ שישלם אז שלום הגוף עם הנפש, עיי"ש, ועיין עוד שם בנוגע לקשר בין כפרה בחדשים האלו (עד חודש ניסן) לתעניות שובבי"ם ת"ת, ואכמ"ל בזה. אבל אם נאמר שהוספת ביטוי זה מבוססת על זה שאולי טעו הב"ד כשעיברו את השנה, ויוצא שאוכלים כולם חמץ בפסח ועל זה צריכים כפרה, וכמו שהבאנו מספר טעמי המנהגים ומקורי הדינים, שפיר שייך דבר זה לכל השנה כולה, דבכל השנה בעינן כפרה על עבירה זו. ובפרט כן הוא לפי מה שכתב בעל התורה תמימה בספר ברוך שאמר (למוסף ראש חודש ד"ה ולכפרת פשע שם) שגם יש תוצאה הנוגעת ליום הכפורים) ולא רק לפסח) דגם ידחה יוה"כ מפני השנה מעוברת, דע"כ שפיר יש להתפלל בעד כפרת פשע בכל השנה כולה (עד סמוך לחודש תשרי שבו נופלת יוה"כ). ורק קשה לי מה שכתב הוא שם דמתייחס ביטוי זה רק לחודש העיבור, שהוא חודש אדר הראשון, ולא הבנתי טעמיו בזה). אא"כ נאמר שההדגשה היא על זה שע"י שמוסיפים דוקא חודש אדר נוסף יוצא שכולם אוכלים חמץ בפסח ולכן מסתבר שיש להוסיף בקשה לכפרת פשע דוקא בהחודש שבו מיוצרת בעיה זאת, דהיינו בחודש אדר הראשון, אבל עדיין צ"ע מפני שהוא עצמו הצביע ג"כ ליוה"כ, ואכמ"ל עוד).

ואם נאמר כסברת המרגליות הים שמבוססת הוספה זו על הגמרא בסנהדרין (יב.-יב:) שהשתמשה בפסוק שמדבר על ענין כפרה בנוגע לעיבור השנה, וע"כ אנחנו מתפללים לכפרת פשע על זה שהוציא הב"ד את השנה מהרגלה, ג"כ שייך שפיר לומר הוספה זו בכל השנה, דהרי כל השנה יצאה מהרגלה ע"י מעשה הב"ד. וה"ה נמי לפי דעת הג"ר אלי' לאפיאן שציטטנו לעיל, דמחכים כל השנה ליוה"כ וע"י עיבור השנה דוחין ביאת יוה"כ, בודאי שייך תפילה זו לכפרה בכל חדשי השנה.

ולפי מה שהצגנו כאן שאף דבכל ר"ח יש ענין חשוב ועיקרי בנוגע לכפרה, בשנה מעוברת יש קשר יותר מיוחד לענין כפרה מפני שיש בשנה זו יותר ימים שבשביל מעשינו באלו הימים צריכים אנחנו כפרה מיוחדת, נראה דשייך אמירת' ולכפרת פשע' דוקא לחודש העיבור בעצמו, דהרי אין בשאר החדשים שום שינוי מאשר בשנה פשוטה. ואם כל הטעם לאמירה זו מבוסס על הימים הנוספים של חודש העיבור, שפיר י"ל אמירה זו רק בזה החודש. ולפי מה שהבאנו עוד דע"י חודש העיבור דוחין אנו את הגאולה) שצריך לבוא דוקא בחודש ניסן) עוד יותר, יש לבקש כפרה נוספת או רק בחודש העיבור עצמו שהוא מה שדוחה את חודש הגאולה, או רק עד החודש שהוא סמוך לחודש הגאולה שעכשיו נדחה, דהיינו רק עד חודש אדר השני ועד בכלל.

ונראה על פי רוב דלפי מנהג האשכנזים, כן באמת נוהגים, שמוסיפים לומר 'ולכפרת פשע' עד חודש אדר השני, ועד בכלל, וכן מובא בספר תפילה כהלכתה (פכ"ב סע' מ'), ולפי מנהג הספרדים אומרים אותו כל אותה השנה, וכמו שסתם בספר ילקוט יוסף (ח"ד, שבת-כרך ה', תג:יד). וראוי לסיים במה שכתב המהר"ם שיק בסוף תשובתו הנ"ל דכל מנהגי אבותינו יש להם טעם, אלא שאין אנו יודעים) תמיד) הטעמים, ולכך אין לשנות שום מנהג, עיי"ש.